

GINTAUTAS VYŠNIAUSKAS

Klaipėdos universitetas

METAFIZIKOS *ONUS PROBANDI*

Onus Probandi of Metaphysics

SUMMARY

In the second article the second way of proving God's existence is considered. The logical form of this way is the copy of the first one but the content is quite new, for it proves not the existence of the first unmoved mover but the existence of the first absolutely immutable maker. In the frameworks of Aristotelian picture of the world (but not in the Christian one) it is quite possible to claim that the first unmoved mover moves as final cause but perhaps there is no such Weltanschauung which would accept the claim that the first efficient cause causes its effects in a same manner as the final cause moves. But the immutability principle inherited from pagan Greek philosophy (Parmenides, Plato, Aristotle) and incorporated in Christian philosophy demands that God would create and recreate the world while remaining absolutely immutable. Even more than that, it demands to preserve absolute divine immutability of descending, incarnating, living, dying, resurrecting, ascending and promising to come again God. This is too much for elementary logic and common sense. Therefore the first two ways to prove Gods existence taken together have to be recognized as the corruption of Christianity by pagan philosophical principle of immutability.

SANTRAUKA

Antrasis straipsnis skirtas antrajam Dievo buvimo įrodymo būdai. Savo logine forma šis būdas yra pirmojo kopija, bet jo turinys naujas, nes įrodinėja ne pirmojo judintojo, o pirmojo darytojo (kūrėjo) buvimą. Jeigu pirmasis nejudantis (nekintantis) judintojas krikščioniškojo pasaulėvaizdžio fone kelia didelių keblumų, tai dar didesnių keblumų kelia bandymas tą judintoją paversti pirmąja veikiančiąja priežastimi ir integruoti į krikščioniškąjį tikėjimą. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad krikščioniškoji Dievo samprata nesuderinama su pagoniškosios graikų metafizikos postuluojamu pirmojo prado arba aukščiausiosios realybės absoliutaus nekintamumo (Parmenidas, Platonas, Aristotelis) principu.

RAKTAŽODŽIAI: veikiančioji priežastis, darytojas, kūrėjas, pasaulis, Dievas, Akvinietis, Aristotelis.

KEY WORDS: efficient cause, maker, creator, world, God, Aquinas, Aristotle.

ANTRASIS DIEVO BUVIMO ĮRODYMAS

Teologijos tarnaitė

Klausimas, kuriuo baigėme pirmąją straipsnio dalį¹, nėra retorinis, nes XIII a. žmonių, bent jau didžiosios daugumos, nereikėjo įtikinėti, kad Dievas yra, bet reikėjo įtikinėti, kad filosofija yra ne velnio sugulovė, o teologijos tarnaitė. Metafiziniai Dievo buvimo įrodymai labiausiai tiko filosofijos reabilitacijai ir jos dievobaimingumui bei teologiniam naudingumui parodyti. Viduramžiais filosofijai teko teisintis ir kovoti už vietą po saule todėl, kad krikščionybės pradininkas apaštalas Paulius tikinčiuosius įspėjo: „Žiūrėkite, kad kas jūsų nepavergtų tuščia ir apgaulinga filosofija...“ (Kol 2, 8). O kad nekiltų noras manyti, jog greta tuščios ir apgaulingos filosofijos dar yra turininga ir teisinga filosofija, Paulius paskelbė, kad Dievas šio pasaulio išmintį, kurios ieško graikai, pavertė kvailybe (1 Kor 19–25). Todėl ištikimas jo sekėjas, ankstyvosios krikščionybės apologetas Kvintas Septimijus Florentas Tertulianas (160–apie 240) turėjo pagrindo retoriškai klausti – kas bendro tarp Atėnų ir Jeruzalės, tarp Akademijos ir Bažnyčios? – ir teigti, kad filosofai yra visų erezijų patriarchai ir kad tikėti reikia ne tuo, kas racionalu, o tuo, kas absurdiška.

Nors Bažnyčia visada rimtai žiūrėjo į Pauliaus įspėjimą, apginti krikščionybės nuo filosofijos jai nepavyko. Istorinėje retrospektyvoje nesunku matyti, kad net tais atvejais, kai mąstytojas filosofiją priverčia tarnauti teologijai, galutinis rezultatas – vidinė teologijos ir

tikėjimo erozija. Todėl galime spėti, kad tarnaudama teologijai filosofija nesiliovė sanguliuavusi su velniu.

Nuo nejudančio judintojo prie nedarančio darytojo

Angeliškasis Bažnyčios Daktaras Tomas Akviniėtis paėmė Aristotelio Dievo, kaip pirmojo nejudančio judintojo, buvimo įrodymą ir *Teologijos sumoje* pateikė kaip visų akivaizdžiausią. Stebina tai, kad šis (grindžiamas empiriniu judėjimo reiškiniu, savęs judinimo ir begalinės judinančiųjų eilės draudimu) įrodymas puikiai dera Aristotelio piešiamam pagoniškam pasaulio vaizdiniui, bet sunkiai dera, tiksliau sakant, visiškai nederą krikščioniškam. Aristotelio pirmasis nejudantis judintojas savo savybėmis yra panašus į geometrinį tašką: neturi nei dalių, nei dydžio, tačiau turi koordinatas, jeigu jomis laikysime Aristotelio nurodymą, kad tas Dievas-taškas egzistuoja anapus aukščiausios žvaigždžių sferos². Be to, visas jo aktyvumas prasižada ir baigiasi savęs paties mąstymu. Kitaip tariant, Aristotelio Dievas materialaus pasaulio atžvilgiu yra absoliučiai pasyvus. Krikščionių Dievas toks būti negali, nes jo svarbiausia funkcija (bent jau žmogaus požiūriu) – sukurti ir valdyti materialųjį pasaulį.

Kad Akviniečio Dievas yra ne tik pasaulio judintojas, bet ir kūrėjas, pasako antrasis Dievo buvimo įrodymo būdas, nes jame kalbama ne apie pirmojo nejudančio judintojo, o apie *pirmosios veikiančiosios priežasties* egzistavimą. Veikiančią-

ja ji vadinama todėl, kad daro padarinį, duoda rezultata, kuris nėra ji pati. Vadinasi, ji negali likti užsisklendusi savyje kaip Aristotelio pirmasis judintojas, bet turi išeiti anapus savęs, save transcenduoti. Tad arba Akvinietis pirmuoju įrodymu siekia įrodyti vienokio Dievo buvimą, o antruoju – kitokio, arba, jeigu jis pretenduoja abiem įrodymais įrodyti vieno ir to paties Dievo buvimą, tai pats sau prieštarauja, nes nejudantį (ir nekinantį) judintoją neįmanoma mąstyti kaip veikiančiąją (kuriančiąją) priežastį.

Pirmąją prielaidą, kad Akvinietis įrodinėja skirtingų Dievų buvimą, reikia atmesti, nes Akvinietis yra monoteizmo atstovas. Tad būtina pripažinti, kad pirmasis nejudantis judintojas yra pirmoji veikiančioji priežastis. Šią prielaidą patvirtina dar ir tai, kad antrasis Dievo buvimo įrodymas gaunamas pirmojo įrodymo loginėje schemoje terminus *judintojas* ir *judinamas* pakeitus *priežastis* ir *padarinio* terminais: jeigu pirmajame įrodyme kalbama apie judinamųjų ir judinančiųjų eilę, tai antrajame – apie priežasčių ir padarinių eilę; jei pirmajame daroma prielaida, kad joks objektas negali būti paties savęs judintojas, tai antrajame – kad joks objektas negali būti savo paties veikiančioji priežastis; jeigu pirmajame paneigiama judinamųjų ir judintojų eilės begalybė, tai antrajame paneigiama priežasčių ir padarinių eilės begalybė; jei pirmajame daromas loginis šuolis nuo pirmojo judintojo prie Dievo, tai antrajame – nuo pirmosios veikiančiosios priežasties prie Dievo:

„Antrasis būdas išplaukia iš veikiančiosios priežasties sampratos, nes juslėmis suvokiamuose dalykuose randame *vei-*

kiančiųjų priežasčių eilę, tačiau nerandama ir *negali būti taip, jog kas nors būtų paties savęs veikiančioji priežastis*, nes tokiu atveju jis turėtų būti anksčiau už save patį, bet tai neįmanoma. Tačiau *neįmanoma ir tai, kad veikiančiųjų priežasčių eilė nusidriektų į begalybę*, nes visose veikiančiųjų priežasčių eilėse pirmoji yra vidurinėsios priežastis, o vidurinioji – paskutinėsios priežastis, nesvarbu, ar viduriniųjų yra daug, ar tik viena, nes pašalinus priežastį, pašalinamas ir padarinys, tad jeigu veikiančiųjų priežasčių eilėje nebūtų pirmosios priežasties, tai nebūtų nei paskutinėsios, nei vidurinėsios. Bet jeigu veikiančiųjų priežasčių eilė nusidriektų į begalybę, tai nebūtų pirmosios veikiančiosios priežasties, todėl nebūtų nei galutinio padarinio, nei viduriniųjų veikiančiųjų priežasčių, kas yra akivaizdi netiesa. Todėl būtina postuliuoti tam tikrą *pirmą veikiančiąją priežastį*, kurią *visi vadina Dievu* (kursyvas mano – G. V.).“³

Jeigu pirmasis įrodymas pateikia Dievą kaip judėjimo pasaulyje priežastį, tai antrasis – kaip pasaulio kūrėją: juk, pašalinus pirmąją priežastį, akimirksniu dingtų visos kitos priežastys ir padariniai, kitaip tariant, pasaulis akimirksniu išnyktų. Tuo tarpu, jeigu būtų pašalinta pirmoji judėjimo priežastis, tai dar būtų galima pasaulį įsivaizduoti kaip esantį visiškos ramybės būsenoje (vienas iš Visatos plėtimosi pabaigos variantų šiuolaikinėje teorinėje fizikoje). Jeigu pirmuoju atveju Dievas veikia kaip hipotezė, aiškinanti judėjimo kilmę, tai antruoju atveju Dievo hipotezė aiškina materialaus pasaulio buvimą. Ja remiantis, į Leibnizo klausimą – kodėl veikiau yra kažkas, o ne niekas? – galima atsakyti: todėl, kad yra Dievas kaip pirmoji veikiančioji viso, kas yra, priežastis.

Toji priežastis neturi jokios savo pačios priežasties, nes yra pirmoji. Kadangi ji yra pirmoji be priežastinė priežastis, tai turi būti amžina, nes negali būti tokio laiko momento, kuriame ji būtų buvusi padaryta. Bet būdama amžinąja laikino pasaulio esaties priežastimi, ji kartu yra ir judėjimo pasaulyje priežastis. Tačiau šiuo atveju ji veikia ne kaip veikiančioji, o kaip tikslo priežastis (antraip nejudantis judintojas pats privalėtų judėti). Kitaip tariant, pasaulį ji judina netiesiogiai. Aristotelis logiškai paaiškina, kaip toks judinimas įmanomas. Bet jis nieko nesako apie tai, kaip veikiančioji priežastis galėtų ką nors daryti nedarydama. Būtent taip ji turėtų daryti pasaulį, nes jokio judėjimo ir kaitos joje negali būti. Aristotelis su tokia problema nesusidūrė, nes jo teorija pasauliui pripažįsta tokį pat amžinumą kaip ir judintojui. Tačiau kreacionistinės pasaulėžiūros rėmuose šio klausimo neįmanoma išvengti. Todėl Akvinietis siekia parodyti, kaip absoliučios rimties būsenoje amžinai esantis Dievas kuria ir keičia materialųjį pasaulį, tuo pat metu pats nė kiek nepakisdamas.

Kadangi Dievas nėra materiali būtybė ir neturi jokių kūno organų, kuriais galėtų daryti ir keisti materialius objektus, tai netenka stebėtis, kad Akvinietis teigia, jog Dievas pasaulį daro valia ir intelektu. Tačiau veikimas valia ir intelektu suponuoja kaitą psichikoje. Juk sprendimas sukurti pasaulį, kurio anksčiau nebuvo visą praeities amžinybę, turėjo reikšti perėjimą nuo psichikos būsenos, kurioje materialaus pasaulio nėra, prie būsenos, kuri ne tik tą pasaulį kuria, bet ir valdo.

Absoliutų Dievo nekintamumą būtų daug lengviau ginti pripažinus, kad materialusis pasaulis praeityje toks pat amžinas kaip ir Dievas. Gal todėl Akvinietis linkęs pripažinti, „jog nebūtina, kad veikiančioji priežastis, būtent Dievas, trukmės atžvilgiu būtų ankstesnė už savo padarinį, jei Jis pats būtų taip nutaręs“⁴⁴. Tačiau ši prielaida Dievo nekintamumą apgintų tik amžinybėje į praeitį nuo pirmojo Pradžios knygos sakinio: „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę“ (Pr 1, 1), nes šešios kūrimo dienos – kaitos laikas, nekalbant jau apie tvaną, žydų išvedimą iš Egipto, vedžiojimą po dykumas ir t.t. Be to, *Teologijos santraukoje* ir kituose veikaluose pats Akvinietis rašo tai, kas nesuderinama su absoliutaus nekintamumo principu:

„Katalikų tikėjimas visagalį Dievą vadina ne tik Kūrėju, bet taip pat ir Darytoju, nes darymas būdingas laisva valia veikiančiam menininkui. O kadangi kiekvienas laisva valia veikiantis veikia savo intelekto sąvokomis, kurios vadinamos jo paties žodžiu, o Dievo žodis, kaip anksčiau aiškinome yra Sūnus, todėl katalikų tikėjimas išpažįsta Sūnų, kad „per Jį viskas atsirado.“⁴⁵

Ne tik atsirado, bet ir radikaliai pakito po Jo įsikūnijimo, veiklos, mirties, lankymosi pragare, prisikėlimo ir pažado ateiti antrą kartą. Kalba, logika ir tiesiog sveikas protas reikalauja pripažinti, kad veikla, tuo labiau darymas, yra kaita ne tik to, kuris daromas, bet ir to, kuris daro. Todėl iš pagonių filosofijos paveldėtas absoliutaus Dievo kaip aukščiausios realybės nekintamumo principas (Parmenidas, Platonas,

Aristotelis) turėtų būti pripažintas nesuderinamu su krikščionių Šv. Raštu ir tikėjimu. Ne veltui B. Pascalis sau pasirinko Abraomo, Izaoko ir t.t. Dievą, kaip priešingą filosofų Dievui. Nagrinė-

jant Akviniečio pateiktus Dievo buvimo įrodymus atrodo, kad jo Dievas yra ne Pascalio, o veikiau filosofų Dievas. Bet tokiu atveju Angeliškasis Daktaras atsidurtų eretikų gretose.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr.: *Logos*, Nr. 60, 2009, p. 82.

² Žr.: *Physica*, VIII.

³ *S. Th.* I, q.2 a.3 in c.

⁴ Tomas Akvinietis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. Iš lotynų kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 43.

⁵ Ten pat, p. 269.

B. d.